

FURS DE VALÈNCIA¹

L'editorial Barcino ha publicat finalment els tres darrers volums de la col·lecció dedicada als Furs de València, dins la més àmplia d'«Els Nostres Clàssics». En total es tracta de nou volums, el primer dels quals va aparèixer el 1974 tot i que de fet és el segon volum. L'obra és deguda a l'impuls inicial del professor Honori García i després, fins a la conclusió, als professors Arcadi García i Germà Colón, amb la col·laboració en el darrer volum de Vicent García.

L'any 1232, en el regnat de Jaume I, va començar la conquesta cristiana del Regne de València amb la intervenció d'exèrcits catalans i aragonesos; el 1238 es va ocupar la ciutat de València i el 1245 es va conquerir la darrera plaça del Regne. Un país sense tradició jurídica cristiana, en què al llarg del procés de conquesta va sorgir un nou dret que, finalment i ben aviat, va cristal·litzar en els Furs de València.

Els nostres autors repassen aquest procés de formació certament breu, i en distingeixen dos moments. El primer, quan l'ocupació de l'actual territori de Castelló entre el 1232 i el 1236, sota la direcció de la noblesa catalanoaragonesa, en què es van concedir diferents cartes de poblament als llocs i a les viles que s'anaven ocupant; a vegades s'autoritzava la pervivència del dret musulmà per a la població sarraïna que romania al lloc; i en d'altres es permetia la vigència del dret visigot per a la població mossàrab, però la majoria de llocs van rebre el dret originari dels seus nous titulars jurisdiccionals o de la població cristiana que s'hi va establir (de Lleida, de Saragossa o de Sepúlveda, per exemple). S'han editat unes seixanta-tres cartes de poblament i se'n coneixen tres-centes més que no s'han publicat.

Una segona etapa, de 1237 a 1238, correspon a la conquesta de la ciutat de València. La campanya la va dirigir el rei, i hom destaca el predomini català en

1. Germà COLÓN DOMÈNECH, Arcadi GARCÍA SANZ, Vicent GARCÍA EDO (ed.), Barcelona, Barcino, 1974-2002, col·l. «Els Nostres Clàssics», 9 v.

aquest moment fent esment a la decisiva intervenció de la burgesia, que per la seva part defensava els principis de llibertat personal, propietat lliure, exempció fiscal, justícia pública independent, proteccionisme econòmic, etc.

I ja el 1240 Jaume I va concedir a la ciutat de València un codi que es coneix com *Costum* o *Fur*. Un text elaborat amb el concurs dels prohoms de València i de magnats catalans i aragonesos, entre els quals destaquen el bisbe d'Osca, Vidal de Canyelles, a qui alguns estudiosos (molt discutits) atribueixen l'autoria última del nou ordenament.

Malgrat aquest acte, es van seguir concedint cartes de poblament amb remissió a drets no valencians. I altres municipis es van continuar regint per drets propis d'origen català, aragonès o castellà fixats abans de 1240. Però el nou codi es va estendre arreu, i sovint es reconeixia oficialment com a dret propi de tantes altres viles; els *Furs* es refereixen a la constitució d'un nou regne amb una capital que és València, i talment s'al·ludeix a l'aplicació general en tant que dret d'aquella ciutat (*Fur*, 1, 1, 1). Però aleshores aquests dos principis no expressaven més que la voluntat d'assolir la unitat jurídica del Regne que no va començar a materialitzar-se fins a l'any 1261.

Aquell any, en unes Corts, el rei va jurar els furs sancionant-los com a dret oficial del Regne (ocasió que es va aprofitar per a traduir-los al català i revisar-los). Així ho expressava el monarca en un acte de l'11 d'abril. Però la noblesa aragonesa reivindicava el seu dret particular davant del dret del Regne. L'any 1329 es va arribar a un acord: es donarien més prerrogatives jurisdiccionals a aquells qui renunciessin als Furs d'Aragó.

Mentre tant, el 1271 es va corregir el text vigent, i s'insistia que els Furs havien de regir amb caràcter general la ciutat i el Regne, i es precisava que aquest s'estenia entre la frontera catalana (riu de la Sínia) i Biar i Xàtiva.

En tot cas, com expressen els nostres autors, el nou codi va esdevenir l'element central de l'ordenament jurídic de la ciutat de València i de tot el Regne. Un element al qual cal afegir el nou dret que emanava de les Corts ja constituïdes (furs i actes de cort paccionats), i el del rei en «totes aquelles matèries que no afectaven els preceptes paccionats (provisions, sentències, privilegis, pragmàtiques, crides, concòrdies, cartes, etc.)». A banda, el text sancionat per Jaume I disposava que en cas de llacunes a manca d'un fur en un cas concret s'havia d'acudir a la raó natural i a l'equitat; aquesta clàusula, que també es va introduir a Aragó i Catalunya, s'interpreta com una remissió al dret comú romanocanònic (els juristes en feren un ús excessiu, i Pere III, el 1283, va prohibir que se cités en judici el Decret de Gracià, les Decretals i el dret romà).

D'altra banda, el text va rebre diferents denominacions i hom parla de *costums* o *costumes*, i en llatí de *consuetudo* i *consuetudines*, però aviat van ser subs-

tituïdes per les de *furs* i *fori*. Colón i García opinen que els valencians preferien l'expressió *Furs de València*, per a equiparar-ne el vigor i el prestigi al dret aragonès (*Furs d'Aragó*).

Pel que fa al contingut, el codi conté els privilegis reials atorgats a la ciutat de València, i inclou una àmplia i extensa regulació de nombroses institucions jurídiques, seguint la sistemàtica i fins i tot els mateixos textos del Codi de Justiniana. És tal la influència del dret justinianeu que hom es refereix a València com el primer regne peninsular que rep i assumeix com a propi el dret romà. I així l'obra consta de nou llibres, dividits en rúbriques i aquestes en capítols o costums; això no obstant, els nostres autors adverteixen que el paral·lisme entre els Furs i el Codi justinianeu, per exemple, «al llibre I [...] no comença fins a la rúbrica VIII, [...] i en el llibre IX només se segueix fins a la rúbrica VI».

Els autors fan una llista de sis manuscrits amb la col·lecció general del text català dels Furs datats: el primer, el 1261, un altre, el 1329, un tercer sense data, però és del segle XIV, i els tres darrers amb lletres dels segles XIV i/o del XV. A aquests, hi afegim un altre manuscrit del text llatí entre el 1301 i el 1341. I hi ha altres manuscrits en col·leccions parcials de furs, de vegades còpies d'altres; se'n citen trenta-tres (el primer, una còpia del segle XV, i el darrer, de 1786).

Es coneixen diverses edicions del text en col·lecció general. En català n'hi ha una de 1482, feta per Lambert Palmart (alemany) i supervisada per misser Gabriel de Riusech, però sobre una còpia del notari Gabriel Lluís d'Arinyó (amb els furs i les ordinations concedits fins al 1436). Una altra edició catalana és la impresa entre el 1547 i el 1548 per Joan de Mey (flamenc), sobre una altra còpia dels notaris Francesc Joan Pastor i Lluís Alanya, i corregida per l'advocat Pere Joan de Capdevila; aquesta edició es titula *Fori Regni Valentiae*, té dos volums i és l'oficial segons Privilegi reial de 1547. L'edició actual s'elabora sobre la base d'aquesta última.

Encara com a edició del text llatí se'n cita una de molt recent, entre 1950 i 1967, a cura de Manuel Dualde Serrano, sota el títol de *Fori antiqui Valentiae*, feta a partir de l'únic manuscrit llatí que hi ha a l'arxiu de la catedral de València.

Talment, tenim nombroses edicions parcials que apareixen els segles XV, XVI i XVII; se'n citen quinze, la primera de 1493 i la darrera del segle XV. A aquestes edicions localitzades, cal afegir-hi les que es conserven en els processos de les Corts en què s'aproven.

Però Colón i García treballen a partir de l'edició de 1547, i ometen els furs posteriors fins a 1645, quan se celebren les darreres Corts valencianes; en canvi hi figuren d'altres ja derogats o revocats a les Corts de 1564 (generals, a Montsó, quan precisament els braços demanen al rei una nova edició dels *Furs* per eliminar els

que s'havien revocat, els repetits, i també els superflus). Els autors ho justifiquen afirmant que «l'heterogeneïtat i la desmesurada extensió d'una sèrie tan vasta dificultaria excessivament l'edició, per raó de la gran quantitat de material legislatiu de l'època postclàssica (1547-1645), el qual altrament, per la seva modernitat, no fretura tant d'una edició com els furs de les èpoques originària i clàssica».

Això no obstant, Colón i García elaboren la que seria l'edició definitiva del text a mitjan segle XVI, i tenen en compte els manuscrits existents més autoritzats, ja que indiquen en nota les variants dels altres i les variants de les edicions antigues que es conserven. En aquesta edició és molt important el manuscrit llatí existent. I també en notes al text s'estableixen equivalències i la correlació de les rúbriques dels *Furs* amb el Codi de Justinià, amb els Costums de Tortosa (text publicat entre 1277 i 1279, tot recordant la discussió científica no tancada que vincula ambdós textos) i també amb els de Lleida (1228). De manera semblant, els *furs* es relacionen amb la bibliografia existent sobre aquestes, i amb textos jurídics estranys amb els quals hi ha una relació literal, un precedent normatiu o una relació institucional immediata. Precisament, el volum primer inclou la llarga llista de fonts publicades i altres obres consultades per a elaborar aquesta edició dels *Furs de València*.

Per a transcriure els textos es desfan les abreviatures, es regularitza l'ús de les majúscules, s'adopten els signes de puntuació, l'apòstrof, els guions segons el català modern, s'adopta l'accentuació moderna, etc.

El primer volum, tercer en aparèixer (1980), inclou una extensa introducció dels autors en què es refereixen els elements integrants del dret valencià, el seu procés de formació, les fonts de creació, les diferents compilacions que es coneixen, etc. Segueix el pròleg del text dels *Furs* i comença el llibre I fins a la rúbrica III (del territori del Regne i el terme de la ciutat, sobre «les pastures e del vedat», i sobre la cort del batlle).

El segon volum (1974) comença amb la rúbrica IV del llibre I (taxes i organització judicials, infidels, els «precis feyts al príncep», etc.), i segueix fins a la rúbrica XVII del llibre II (relatives a la prova judicial, transaccions, advocats i procuradors, infàmia, restitució a favor dels menors, sacrament de calúnnia, etc.). I el volum tercer (1978), comprèn tot el llibre III dels *Furs* (amb vint-i-dues rúbriques que regulen fonamentalment institucions processals, però també es refereixen a servituds, als jocs o a l'usdefruit, per exemple).

El quart volum (1983) es correspon amb el llibre IV (s'ocupa de la personalitat processal de la dona, dels fills i dels serfs; talment es refereix a les proves judicials en particular a la testifical; igualment s'hi tracten les garanties creditícies com la penyora, la compensació o les usures; es regula el contracte de *companyia*, les fires i els mercats, o els delmes i les primícies).

El volum cinquè (1990) recull els llibres V i VI dels *Furs*: el primer s'ocupa del règim matrimonial (arres, esponsalici, donacions entre cònjuges, devolució de l'aixovar) i de la tutela testamentària; i el segon es refereix als serfs que fugen, però també al testament i a la capacitat per a testar i a diverses institucions successòries (l'hereu, llegats, acceptació o no de l'herència, etc.).

El sisè volum (1994) transcriu els llibres VII i VIII: el primer tracta de les prescripcions, de les penes del «jutge qui mal jutjarà», de l'execució de les sentències, de les apel·lacions, dels deutors que renuncien als seus béns per liquidar el deute, etc.; i el segon es refereix a institucions tan diferents com són la penyora i la fermança i la liquidació de deutes, o l'evicció i l'afillament.

Els volums setè i vuitè (1999) s'ocupen del llibre IX dels *Furs*. El primer s'inicia amb una breu dedicatòria i recordatori del doctor Arcadi García, coautor d'aquesta edició, traspasat quan el vuitè volum estava a punt de veure la llum, l'any 1998; serveixin aquestes línies de breu homenatge a la persona i l'obra del doctor Arcadi García. Després s'edita el llibre novè dels *Furs*, que conté l'ordenament penal, on es regulen diversos aspectes de l'ordenament processal, però també es castiguen l'adulteri o la violació de dones verges, la falsificació de moneda, les injúries, la lesa majestat, la traïció, etc., i es regula en part la notaria.

El volum vuitè conté una altra part del llibre novè dels *Furs*, la que s'ocupa de l'àmbit mercantil; es regula el guiatge i la treva, els feus, i prohibeix la batalla, però també es refereix a serveis comunitaris com els molins, els forns i els banys, els pesos i mesures, al mostassaf, així com a diversos oficis i professions privades, a les mesures de superfície de la terra i també als oficials judicials (el saig i el porter) i al «carcelatge».

I el volum novè, aparegut aquest any 2002 i l'últim editat a cura del doctor Colón amb la col·laboració del doctor Vicent García Edo, conté un estudi detallat sobre la formació del dret valencià. Ara, de manera més aprofundida i detallada, es descriu l'inici de la conquesta valenciana, l'àmplia difusió en un primer moment: dels furs aragonesos municipals de Jaca, Terol, Daroca, Albarrasí o Alcanyís, o el general dels Furs d'Aragó promulgats el 1247, i dels drets catalans de Lleida i de Barcelona. Així mateix es tracta de la pervivència del dret musulmà en una àmplia zona en què es conserven les comunitats sarraïnes. Després els autors s'ocupen de la consolidació de la conquesta de València, i tot seguit tracten sobre l'elaboració de l'extens text legislatiu dels Costums de València, concedit inicialment com un dret local, tot i que ja s'hi manifesta la voluntat reial que esdevingués dret general de tot el Regne (precisament es destaca la intervenció del canonge i jurista català Pere Albert en la redacció d'aquell ordenament). I ja més àmpliament en aquest primer apartat del volum IX se segueix incidint en el procés d'elaboració dels que finalment es coneixem com *Furs de*

València, les seves fonts, la seva correlació amb altres textos, la promulgació final del text com a furs generals del Regne, la seva expansió territorial i la seva relació ben especial amb els Costums catalans de Tortosa i les seves concordances amb el *Codex* justinianeu, l'aparició de l'*Aureum Opus* (primera versió impresa de 1515), altres edicions, etc. En un segon apartat, el present volum inclou un extens estudi filològic que tracta sobre la grafia i la fonètica (vocalisme i consonantisme), la morfosintaxi (substantius i adjectius, la formació dels plurals, els numerals, els pronoms personals, els interrogatius i els relatius, el sistema verbal, els adverbis i les locucions adverbials, les preposicions i les conjuncions), el lèxic (la seva riquesa i els que s'anomenen «mots valencians» i termes «antiquats», la terminologia jurídica i els cultismes generals, variants, etc.), i notes d'estil. A continuació a l'annex I s'inclouen les concordances entre els Furs de València i els Costums de Lleida; a l'annex II es fa el mateix amb el *Codex* de Justinià i els Costums de Tortosa; i a l'annex III s'inclouen els furs llatins de Jaume I i les equivalències entre l'edició dels *Furs* de Pastor (1547) i les fonts documentals utilitzades per a redactar-los. També es publica un índex de topònims i, finalment, un glossari.

Una obra magnífica, doncs, que finalment està íntegrament a disposició dels estudiosos i de tota persona interessada en la història general i especialment jurídica de l'antic Regne de València, després de quasi trenta anys des que en va aparèixer el primer volum.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya